

ਪਿਆਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਓ, ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਯਤਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅੰਨ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਅੰਨ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ।

- ਅੰਨ ਦੇ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ।
- ਅੰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ।
- ਅੰਨ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਅੰਨ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਤਰਾ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਧਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦੀ ਉਚਿੱਤ ਮਾਤਰਾ ਭੰਡਾਰ ਕਰਕੇ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੜ੍ਹ, ਸੌਕੇ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਡਾ. ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਦੀ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ।

ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਜੇਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਡਾ. ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਨੇ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਡਾ. ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਨੇ ‘ਪਹੁੰਚ’ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ‘ਅਧਿਕਾਰ’ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ‘ਅਧਿਕਾਰ’ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਹੱਕ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਅੰਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਲੋਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅੰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਲਈ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਅੰਨ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 1995 ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅੰਨ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ, ਪਰਿਵਾਰ, ਖੇਤਰ, ਰਾਜ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੰਨ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਹਿੱਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਹਟਾਓ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਹਨ।

4.0 ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ

ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਕਾਰਨ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਨੂੰ ਲਗਪਗ ਹਰ ਸਮੇਂ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਅੰਨ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੌਕੇ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਵੀ ਅਨਾਜ ਦੀ ਉਪਜ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੌਨਸੂਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦੀ ਘਾਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਵੱਧ ਕੀਮਤ ਤੇ ਅੰਨ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਾਲ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਭੁੱਖਮਰੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਮੌਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1943 ਵਿੱਚ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਾਲ ਪਿਆ। ਇਸ ਲਗਪਗ 30 ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਬੰਗਾਲ ਕਾਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਸਰ ਕਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੇ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ਆਕਾਲ ਦਾ ਅਸਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਾਮਿਆਂ, ਮਛੇਰਿਆਂ, ਪਰਿਵਹਨ ਕਿਰਤੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਲ ਵਰਗੀ ਭਿਆਨਕ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ।

ਚਿੱਤਰ 4.1: ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਕਾਲ

- i. ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤਰ 4.1 ਵਿੱਚ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ?
- ii. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਪਰਿਵਾਰ ਗਰੀਬ ਹੈ ? ਜੇਕਰ ਹਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ?
- iii. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਉਪ-ਜੀਵਿਕਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ? ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
- iv. ਰਾਹਤ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਕਾਲ਼ ਵਰਗਾ, ਵੱਡਾ ਕਾਲ਼ ਦੁਬਾਰਾ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਪਰ ਓਡੀਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਾਲਾ ਹਾਂਡੀ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ੀਪੁਰ ਵਿਖੇ ਕਾਲ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਝਾਰਖੰਡ ਦੇ ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੁੱਖਮਰੀ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਭੋਜਨ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਲਈ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

4.1 ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਰਗ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਵਰਗ ਅੰਨ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਆਹਾਰ ਤੋਂ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ ਪਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ :

- i. ਭੂਮੀ ਰਹਿਤ ਵਰਗ ਜਿਹੜੇ ਅੰਨ ਲਈ ਦੂਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,
- ii. ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰੀਗਰ ਜਿਵੇਂ ਨਾਈ ਆਦਿ।
- iii. ਛੋਟੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਬੇਘਰ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਵੇਂ ਭਿਖਾਰੀ ਆਦਿ।
- iv. ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਤੇ ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਿਰਤੀ ਮੌਸਮੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- v. ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤ ਵਾਪਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- vi. ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਵੱਧ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

4.1.1 ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਕਬਾਇਲੀ ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਪੱਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਹੇ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਜ ਜਿਵੇਂ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਓਡੀਸ਼ਾ, ਬਿਹਾਰ, ਝਾਰਖੰਡ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

ਭੁੱਖ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਭੁੱਖ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਭੁੱਖ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਮਿਆਦੀ ਅਤੇ ਮੌਸਮੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਖ਼ਰਾਕ ਨਿਰੰਤਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਆਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਲਈ ਵੀ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮਿਆਦੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੌਸਮੀ ਭੁੱਖ ਅਨਾਜ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜਣ ਅਤੇ ਕਟਾਈ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਮੌਸਮੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਘੱਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੌਸਮੀ ਭੁੱਖ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰਜੀਹ ਭੁੱਖਮਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 4.2 : ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ

ਸਾਲ	ਪੇਂਡੂ		ਸ਼ਹਿਰੀ		ਕੁੱਲ ਜੋੜ
	ਮੌਸਮੀ	ਮਿਆਦੀ	ਮੌਸਮੀ	ਮਿਆਦੀ	
1983	16.2	2.3	5.6	0.8	24.9
1993-94	4.2	0.9	1.1	0.5	6.7
1999-2000	2.6	0.7	0.6	0.3	4.2

ਸ੍ਰੋਤ : ਸਾਗਰ (2004)

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਸਮੀ ਅਤੇ ਮਿਆਦੀ ਭੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ।

4.2 ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਨ ਵਿੱਚ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰਤਾ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਅੰਨ ਵਿੱਚ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਏ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 1968 ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਪਣਾ ਕੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸੰਭਵ ਹੋਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ‘ਕਣਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ’ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਡਾਕ ਟਿਕਟ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਨੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਧਾ ਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਿੱਥੇ ਅੰਨ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, 1964-65 ਵਿੱਚ 7.23 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ 30.33 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਓਡੀਸ਼ਾ, ਬਿਹਾਰ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧਦਾ ਘੱਟਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨੇ ਚਾਵਲ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਦਰਜ ਕੀਤਾ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ 2013 (The National Food Security Act, 2013)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ 2013 ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅੰਨ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਸਹਿਣਯੋਗ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਐਕਟ ਅਧੀਨ 75% ਪੇਡੂ ਤੇ 50% ਸ਼ਹਿਰੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਅਣਸੁਰੱਖਿਆ ਅਧੀਨ ਯੋਗ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਫ 4.1 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ (ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ)

ਉਪਰੋਕਤ ਗ੍ਰਾਫ ਨੂੰ ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ:-

- i. ਕਿਸ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ 200 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਲ ਅਨਾਜ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ।
- ii. ਸਾਲ 2000-01 ਤੱਕ ਕਿਸ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਿਹਾ।
- iii. ਕੀ ਸਾਲ 2000-01 ਤੋਂ 2016-17 ਤੱਕ ਅਨਾਜ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?

4.3 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 1970 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਮੌਸਮੀ ਹਾਲਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਕਾਲ਼ ਜਿਹੀ ਭਿਆਨਕ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਅਨਾਜ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ਼ ਨਜ਼ਿੱਠ ਕੇ ਆਤਮਨਿਰਭਰ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਹਨ :

1. ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ (Buffer Stock)
2. ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Public Distribution System, PDS)

4.3.1 ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ

ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ (Food Corporation of India, FCI) ਰਾਹੀਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦਾ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ ਵੱਲੋਂ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦੀ ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤੀ ਕੀਮਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਕੀਮਤ (Minimum Support Price, MSP) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਕੀਮਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਐਲਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖਰੀਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ ਇਸ ਲਈ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਅਨਾਜ ਦੀ ਘਾਟ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮੁੱਲ

‘ਤੇ ਅਨਾਜ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ‘ਇਸ਼ੂ ਕੀਮਤ’ (Issue Price) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ ਅਣਸੁਖਾਵੇ ਹਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਆਫ਼ਤ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦੀ ਘਾਟ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

4.3.2 ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ ਰਾਹੀਂ ਖਰੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਨਾਜ, ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਪੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਸਤੇ ਰਾਸ਼ਨ ਦੇ ਡਿਪੂ ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਗਪਗ 4.6 ਲੱਖ ਰਾਸ਼ਨ ਦੇ ਡਿਪੂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਉਚਿੱਤ ਮੁੱਲ ਤੇ ਸਮਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ’ (Fair Price Shops) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਕਾਨਾਂ ਖੰਡ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ, ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤੇਲ ਆਦਿ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਸਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੇਚੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਸ ਪਾਸ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 4.2 ਰਾਸ਼ਨ ਡਿੱਪੂ

ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਦੀਆਂ 3 ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ :

- i. ਅੰਤੋਦਿਆ ਕਾਰਡ (Antyodaya Card) – ਇਹ ਕਾਰਡ ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ii. ਬੀ. ਪੀ. ਐਲ. ਕਾਰਡ (BPL Card) – ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਾਰਡ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- iii. ਏ. ਪੀ. ਐਲ. ਕਾਰਡ (APL Card) – ਬਾਕੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ।

ਸੰਨ 1943 ਦੇ ਬੰਗਾਲ ਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਨ ਵਿਵਸਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। 1970 ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰੀਬੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਭੋਜਨ ਸੰਬੰਧੀ 3 ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ :- (i) ਅਨਾਜ ਲਈ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (PDS) (ii) ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਿਸ਼ੂ ਵਿਕਾਸ ਸੇਵਾ (Integrated Child Development Services , ICDS) ਅਤੇ (iii) 1977F78 ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਜਾਏ ਅਨਾਜ ਦੇਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। (Food For Work , FFW) । ਇਸ ਸਮੇਂ ਗਰੀਬੀ ਘਟਾਉਣ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲਾਏ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਸ਼ ਅਨਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਾਲ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ

ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਖੇਤਰ ਸਰਵਵਿਆਪਕ ਸੀ। ਇਹ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੂਨ 1997 ਵਿੱਚ ਉਦੇਸ਼ਯੁਕਤ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2000 ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਕੀਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਅੰਤੋਦਿਆ ਅੰਨ ਯੋਜਨਾ' (AAY) ਅਤੇ 'ਅੰਨਪੂਰਨਾ ਸਕੀਮ' (APS) ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 'ਗਰੀਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗਰੀਬ' ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ।

ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਕੀਮਤਾਂ ਸਥਿਰ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਜਿਬ ਕੀਮਤ ਤੇ ਅੰਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੰਤਰ ਵਜੋਂ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਧ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਕਾਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 4.3 : ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੱਥ

ਸਕੀਮ ਦਾ ਨਾਂ	ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਲ	ਉਦੇਸ਼ ਯੁਕਤ ਸਮੂਹ	ਮਾਤਰਾ	ਇਸ਼ੂ ਕੀਮਤ (ਪ੍ਰਤਿ ਕਿ.ਗ੍ਰਾ.)
1. ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (PDS)	1992 ਤੱਕ	ਸਰਵਵਿਆਪਕ	–	ਕਣਕ 2.34, ਚਾਵਲ 2.89
2. ਸੋਧੀ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (RPDS)	1992	ਪਿਛੜੇ ਬਲਾਕ	20 ਕਿ.ਗ੍ਰਾ. ਅਨਾਜ	ਕਣਕ 2.80, ਚਾਵਲ 3.77
3. ਉਦੇਸ਼ ਯੁਕਤ ਜਨਤਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (TPDS)	1997	ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਮੀਰ	35 ਕਿ.ਗ੍ਰਾ. ਅਨਾਜ	ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਕਣਕ 2.50, ਚਾਵਲ 3.50। ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਕਣਕ 4.50, ਚਾਵਲ 7.00
4. ਅੰਤੋਦਿਆ ਅੰਨ ਯੋਜਨਾ (AAY)	2000	ਗਰੀਬਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬ	35 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਅਨਾਜ	ਅਨਾਜ ਕਣਕ 2.00 ਚਾਵਲ 3.00
5. ਅੰਨਪੂਰਨਾ ਯੋਜਨਾ (APS)	2000	ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ	10 ਕਿ.ਗ੍ਰਾ. ਅਨਾਜ	ਮੁਫਤ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕ
6. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ	2013	ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਪਰਿਵਾਰ	5 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਅਨਾਜ	ਕਣਕ 2.00 ਚਾਵਲ 3.00, ਦਾਲ 1.00

ਸ਼੍ਰੋਤ : ਆਰਥਿਕ ਸਰਵੇਖਣ

ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਕਈ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅੰਨ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਅੰਨ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਭੁੱਖਮਰੀ ਕਾਰਨ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਤਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ ਦੇ ਆਨਾਜ ਦੇ ਗੁਦਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਦਾ ਵਾਧੂ ਭੰਡਾਰ ਪਿਆ ਹੈ ਪਰ ਅਨਾਜ ਦੀ ਸਹੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਅਨਾਜ ਤਾਂ ਗਲ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਆਦਿ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੁਲਾਈ 2002 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ (Food Corporation Of India, FCI) ਕੋਲ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲਾਂ ਦਾ 63 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਦਾ ਸਟਾਕ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 24.3 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਦੇ ਨਿਊਨਤਮ ਬਫਰ ਸਟਾਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਮੌਨਸੂਨ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਸਾਲ 2002-03 ਨੂੰ ਸੋਕੇ ਵਾਲਾ ਸਾਲ ਘੋਸ਼ਿਤ

ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੇ ਪਏ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਨਾਜ ਦਾ ਸਟਾਕ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਟਾਕ ਹੋਰ ਘੱਟਦਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਨਿਊਨਤਮ ਬਫਰ ਸਟਾਕ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਰਿਹਾ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੀਮਾਂ ਚਲਾਉਣ ਕਰਕੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਸਹੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਆਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਮ ਰਾਏ ਪਾਈ ਗਈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਪ ਦੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨਾਜ ਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਸੀਮਾ (24.3 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ) ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਨਾਜ ਦਾ ਸਟਾਕ, ਕਾਰਨ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵੀ ਖਰਾਬ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਰੱਖਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਵਧੀ ਹੋਈ ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਕੀਮਤ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਨਾਲ ਅਨਾਜ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ ਦੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਭੰਡਾਰਨ ਖਰਚਿਆਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਵੰਡੇ ਗਏ ਅਨਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਅਕਤੀ, ਪ੍ਰਤਿ ਮਹੀਨਾ ਖਪਤ 1 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਹੈ। ਇਹ ਤੱਥ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਣ ਹੈ। ਬਿਹਾਰ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਓਡੀਸ਼ਾ ਵਰਗੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਪਤ 300 ਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਅਕਤੀ, ਪ੍ਰਤਿ ਮਹੀਨਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਜਿਵੇਂ : ਕੇਰਲ, ਕਰਨਾਟਕਾ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਪਤ 3-4 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਅਕਤੀ, ਪ੍ਰਤਿ ਮਹੀਨਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਊ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬਾਜ਼ਾਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਖਪਤ ਦਾ 5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਊਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ।

ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਤਰਕ ਕਈ ਵਾਰ ਗ਼ਲਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਊਆਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਨਾਜ ਵੇਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਸ਼ਨ ਦੇ ਡਿਊਆਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਮ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਊ ਤੇ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਨਾਜ ਅਣਵਿਕਿਆ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਊ ਇਸ ਘਟੀਆ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਵੇਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ ਕੋਲ ਅੰਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲ ਹਰ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਣਕ, ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਖੰਡ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਦਰਜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਅਨਾਜ ਦੀ

ਮਾਤਰਾ ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਘੱਟ ਮੁੱਲ ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਨਹੀਂ ਸਨ। (ਜੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਸਾਰਨੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ।) ਹੁਣ ਉਦੇਸ਼ਯੁਕਤ ਜਨਤਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਗ਼ਰੀਬੀ ਰੇਖਾ 'ਤੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਛੋਟ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗ਼ਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਰਾਸ਼ਨ ਦੇ ਡਿਪੂਆਂ ਤੇ ਕੀਮਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਰਾਸ਼ਨ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਨ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਘੱਟ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

4.4 ਭੋਜਨ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

(i) ਕੰਮ ਲਈ ਅੰਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (National Food for Work Programme, NFWP) :- 14 ਨਵੰਬਰ 2004 ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਛੜੇ ਹੋਏ ਲਗਪਗ 150 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ 'ਕੰਮ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ' ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਮ ਬਦਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਰ ਪੇਂਡੂ ਗ਼ਰੀਬ ਲਈ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ii) ਅੰਤੋਦਿਆ ਅੰਨ ਯੋਜਨਾ (Antyodaya Anna Yojana) :- 'ਅੰਤੋਦਿਆ ਅੰਨ ਯੋਜਨਾ' ਦਸੰਬਰ 2000 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕ ਕਰੋੜ ਗ਼ਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਹੜੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਦੇ ਥੱਲੇ (ਬੀ.ਪੀ.ਐਲ.) ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਰਾਜ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ ਰਾਹੀਂ ਗ਼ਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਕਰਵਾਏ ਸਰਵੇਖਣ ਅਧੀਨ ਗ਼ਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਹਰ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ 25 ਕਿ.ਗ੍ਰਾ. ਅਨਾਜ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 2 ਰੁ: ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਲੋ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਕਣਕ ਅਤੇ 3 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਲੋ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਚਾਵਲ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਤੇ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਅਪ੍ਰੈਲ 2002 ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਧਾ ਕੇ 25 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਤੋਂ 35 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਵਿੱਚ ਜੂਨ 2003 ਅਤੇ ਅਗਸਤ 2004 ਵਿੱਚ 50 ਲੱਖ ਬੀ.ਪੀ. ਐਲ. ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਤੋਦਿਆ ਅੰਨ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ 2 ਕਰੋੜ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋਇਆ।

ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਘੱਟ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਤਪਾਦਕ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਦਾਇਗੀ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ Subsidy ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4.5 ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਿਕ ਸੰਗਠਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰ ਸਵੈਇੱਛੁਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਮਤੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਲਾਭ ਹਾਨੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ

ਉਤਪਾਦਨ, ਖਰੀਦ ਜਾਂ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਦੁਕਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਵੇਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿੱਚ ਸਸਤੇ ਰਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਪਗ 94 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ 'ਮਦਰ ਡੇਅਰੀ' ਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਵੇਚ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਆਮੁਲ ਵਲੋਂ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਵੇਚਣਾ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਇੱਥੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਚਿੱਟਾ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਖੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਗਿਆਨ ਅਕੈਡਮੀ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦੇ ਬੈਂਕ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਵਿਕਾਸ ਵਿਗਿਆਨ ਅਕੈਡਮੀ' ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

4.6 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ

(i) ਮਾਰਕਫੈੱਡ (Markfed)-ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਮਾਰਕਫੈੱਡ 1954 ਵਿੱਚ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:-

- (ੳ) ਕਣਕ, ਝੋਨਾਂ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਦੀ ਖਰੀਦ ਕਰਨੀ।
- (ਅ) ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੰਡੀਕਰਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ।
- (ੲ) ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰੱਖਣਾ।

ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ:-

(ੳ) ਘਰੇਲੂ ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ - ਵਸੂਲੀ ਅਤੇ ਫੰਡ ਕਿਰਿਆਵਾਂ :- ਮਾਰਕਫੈੱਡ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਖਰੀਦ ਏਜੰਸੀ ਹੈ। ਇਹ ਏਜੰਸੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਜਿਵੇਂ ਕਣਕ, ਝੋਨਾ, ਕਪਾਹ, ਤੇਲ ਬੀਜ ਜਿਵੇਂ ਸਰ੍ਹੋਂ, ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਐੱਫ. ਸੀ. ਆਈ./ਨੇਫਡ -(FCI/NAFED) ਰਾਹੀਂ ਖਰੀਦ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਲ 2013-14 ਦੌਰਾਨ ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 24.18 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ

ਟਨ ਕਣਕ ਅਤੇ 29.15 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਝੋਨਾ (ਜੀਰੀ) ਖਰੀਦਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਖਾਦ ਦੀ ਖਰੀਦ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਨੋਡਲ ਏਜੰਸੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਉਤਪਾਦਨ ਕਿਰਿਆਵਾਂ :- ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਦੀਆਂ ਸੋਹਣਾ ਮਾਰਕਾ (Brand) ਬਨਸਪਤੀ, ਘੀ, ਰਿਫਾਇੰਡ ਤੇਲ, ਡੱਬਾ ਬੰਦ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਖੇਤੀ ਅਧਾਰਿਤ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ।

(ਅ) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ - ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਕਫੈੱਡ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧ ਪੂਰਬ, ਯੂ.ਕੇ, ਯੂ. ਐੱਸ.ਏ, ਕੈਨੇਡਾ, ਆਸਟਰੇਲੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮੰਡੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ।

(ii) ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (PUNSUP)

ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈ ਲਿਮਟਿਡ ਜਿਹੜੀ PUNSUP (ਪਨਸਪ) ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, 14 ਫਰਵਰੀ 1974 ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਨਿਊਨਤਮ ਸਹਾਇਕ ਕੀਮਤ (MSP) ਤੇ ਖਰੀਦ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਵਰਗ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ LPG ਗੈਸ ਦੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ PDS ਅਧੀਨ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਘੱਟ ਦਰ ਤੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪਨਸਪ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ:- ਪਨਸਪ ਦੀ ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ MSP ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕੇਂਦਰੀ ਪੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖਰੀਦ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਅਨਾਜ ਦੀ ਖਰੀਦ :- ਪਨਸਪ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਟੋਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ -FCI ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ 1.57 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਤੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਢੱਕੇ ਹੋਏ ਸਟੋਰ ਹਨ।

ਵੰਡ :- ਪਨਸਪ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੀਆਂ 14000 ਦੁਕਾਨਾਂ (Fair Price Shops) ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖੰਡ,ਕਣਕ, ਚਾਵਲ ਆਦਿ ਵੰਡਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ 8 ਪ੍ਰਚੂਨ ਵਿਕਰੀ ਕੇਂਦਰ/ਅਪਣਾ ਬਜ਼ਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਐੱਲ. ਪੀ. ਜੀ. ਵੰਡ ਦੀਆਂ 8 ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਹੈ। ਪਨਸਪ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਅਨਾਜ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਨੋਡਲ ਏਜੰਸੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ FCI ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨਾਜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦੀ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਸਾਰ (Summary)

- ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅੰਨ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ।
- ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਗਰੀਬੀ, ਵੱਧ ਕੀਮਤਾਂ, ਮਾਤਰਾਤਮਿਕ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦੀ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਡਾ. ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਨੇ ‘ ਪਹੁੰਚ ‘ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਥਾਂ ‘ ਅਧਿਕਾਰ ‘ ਜਾਂ ‘ ਹੱਕ ‘ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ।
- ਓਡੀਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਕਾਲਾ ਹਾਂਡੀ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ੀਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕਾਲ਼ ਵਰਗੇ ਹਾਲਾਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।
- ਭੂਮੀਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਰੀਗਰ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲ਼ੇ, ਸਵੈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ।
- ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਓਡੀਸ਼ਾ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਛਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ।
- ਆਪਣੀ ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਕਾਰਨ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਆਦੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਮੌਸਮੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਫ਼ਸਲ ਬੀਜਣ ਅਤੇ ਕੱਟਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨਾਲ਼ ਹੈ।
- ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਲਈ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
- ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤੀ ਖਾਧ ਨਿਗਮ ਰਾਹੀਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਕੀਮਤ ਰਾਹੀਂ ਬਿਜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਐਲਾਨੀ ਕੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਿਕ ਸੰਗਠਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰ ਸਵੈਇੱਛਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਮਤੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਬਿਨਾਂ ਲਾਭ ਹਾਨੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਖਰੀਦ ਜਾਂ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ੳ ਵਸਤੂਨਿਸ਼ਠ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ:-

- i. ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਵਾਜ਼ਿਬ ਕੀਮਤ ਤੇ ਅੰਨ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ।
- ii. 1943 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਾਲ਼ ਪਿਆ।
- iii. ਅਤੇ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਵੱਧ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- iv. ਕਾਰਡ ਬਹੁਤ ਗ਼ਰੀਬ ਵਰਗ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- v. ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਕੀਮਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪਿਕ ਚੋਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ:-

- i. ਗ਼ਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕਾਰਡ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(a) ਅੰਤੋਦਿਆ ਕਾਰਡ	(b) ਬੀ.ਪੀ. ਐਲ ਕਾਰਡ
(c) ਏ.ਪੀ. ਐਲ ਕਾਰਡ	(d) ਸੀ.ਪੀ. ਐਲ ਕਾਰਡ
- ii. ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਸੂਚਕ ਹੈ।

(a) ਦੁੱਧ	(b) ਪਾਣੀ
(c) ਭੁੱਖ	(d) ਹਵਾ
- iii. ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(a) ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਕੀਮਤ	(b) ਇਸ਼ੂ ਕੀਮਤ
(c) ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੀਮਤ	(d) ਉਚਿੱਤ ਕੀਮਤ
- iv. ਬੰਗਾਲ ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਾਲ ਵਰਗੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ?

(a) ਕਰਨਾਟਕਾ	(b) ਪੰਜਾਬ
(c) ਓਡੀਸ਼ਾ	(d) ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

- v. ਕਿਹੜੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਪਦਾਰਥ ਵੇਚਦੀ ਹੈ ?
- (a) ਅਮੁੱਲ (b) ਵੇਰਕਾ
- (c) ਮਦਰ ਡੇਅਰੀ (d) ਸੁਧਾ

3. ਸਹੀ/ਗਲਤ :-

- i. ਅੰਨ ਦੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਨ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ii. ਭੁੱਖ ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਸੂਚਕ ਹੈ।
- iii. ਰਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿੱਤ ਮੁੱਲ 'ਤੇ ਸਮਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- iv. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਫੈਡ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ?

4. ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ :-

- i. ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- ii. ਅੰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕਿਉਂ ਹੈ ?
- iii. ਕਾਲ਼ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- iv. ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿਓ ?
- v. ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਕਾਲ਼ ਕਦੋਂ ਵਾਪਰਿਆ ?
- vi. ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ?
- vii. ਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕਿਹੜੇ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੀੜਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?
- viii. 'ਹੱਕ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਕਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ?
- ix. ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੋਕ ਕੌਣ ਹਨ ?
- x. ਉਹਨਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੋ ਜਿਥੇ ਅੰਨ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅ. ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ :-

1. ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

2. ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
3. ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
4. ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ ਕੀਮਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
5. ਮੌਸਮੀ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਮਿਆਦੀ ਭੁੱਖ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
6. ਬਫਰ ਭੰਡਾਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
7. ਇਸ਼ੂ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
8. ਸਸਤੇ-ਮੁੱਲ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
9. ਅੰਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਅਧਿਕਾਰਤਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

